

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate et Educatione Civili VI (2016)

ISSN 2082-0917

NOTY BIOGRAFICZNE

Zygmunt Stanisław Czownicki

(1896–1949), pseud. „Walek”, „Marian”, por. żandarmerii w WP, urzędnik, kapitan wywiadu komendy OK NOW, kierownik łączności wewnętrznej Komendy OK AK

Urodził się 13 października 1896 roku w Kuczumare w powiecie Czerniowce na Bukowinie (Rumunia), jako syn Józefa, z zawodu kowala, i Juli Wachlowskiej. Jako ośmiolatek rozpoczął naukę w czteroletniej szkole ludowej. W VII 1908 roku zdał egzamin wstępny do II Państwowego Gimnazjum w Czerniowcach, gdzie do 1914 roku zdołał ukończyć klasę szóstą. Z powodu rosyjskiej inwazji na Bukowinę wyjechał w 1915 roku do Wiednia i tam po siódmej klasie Sophiengymnazjum został powołany 15 IV 1915 roku do armii austro-węgierskiej, na podstawie świadectwa szkolnego otrzymał prawa jednorocznego ochotnika i skierowany do szkoły jednorocznych ochotników. Po jej ukończeniu (30 VII 1915) od 1 VIII 1915 rozpoczął służbę w 41 pułku piechoty.

Stopień kaprała otrzymał 1 VIII 1915 roku i wraz z 14 baonem marszowym skierowany do Kamionki Strumiłowskiej na front rosyjski. Po dwóch miesiącach zachorował na tyfus i został odesłany do szpitala w Aradzie (31 XII 1915), skąd w II 1916 roku powrócił do 41 p.p, wówczas stacjonującego we Lwowie. Powierzono mu szkolenie rekrutów i dowództwo plutonu. W XI 1916 roku otrzymał sześciotygodniowy urlop na ukończenie ósmej klasy gimnazjum i zdania matury. Egzamin dojrzałości złożył przed komisją w Wiedniu 22 XII 1916 roku. Po powrocie do Lwowa został skierowany do szkoły oficerskiej XI korpusu w Jägerndorfie (1 XII 1916), którą ukończył 31 III 1917 roku z wynikiem dobrym (kadetlaspitant). Następnie został wysłany do szkoły podoficerskiej jako instruktor wyszkolenia (1 VIII – 1 XI 1917). W VII 1917 roku wyruszył z baonem marszowym na front włoski, pełniąc służbę przy 41 pułku frontowym w 4 kompanii, gdzie dowodził plutonem w linii bojowej w czasie 11 i 12 ofensywy, otrzymując awans do stopnia plutonowego oraz brązowy medal za waleczność. W III 1918 roku wraz z pułkiem został przemieszczony na front bolszewicki. We IX 1918 roku, kiedy jego pułk odszedł na front serbski, przebywał na leczeniu w szpitalu. W czasie przewrotu na Ukrainie odesłany został transportem sanitarnym do Lwowa, gdzie zastał już Ukraińców a Komenda Wojskowa

C.K. (Militarkomando) na podstawie dokumentów transportu sanitarnego skierowała go na marszrutę do Czerniowiec¹.

Aby uwolnić się od zwierzchnictwa rumuńskiego, korzystając z przejazdu armii gen. Żeligowskiego, przyłączył się do jednego z transportów i w V 1919 roku wyjechał do Lwowa, gdzie jako ochotnik zgłosił się 18 VII 1919 r. do WP. Został przyjęty jako podchorąży piechoty i skierowany następnie do żandarmerii polowej przez rotmistrza Świącickiego, dowódcę ekspozytury Żandarmerii Polowej frontu galicyjsko-wołyńskiego, otrzymując przydział do plutonu żandarmerii polowej przy 3 Dywizji Legionów dowodzonego przez por. D. Chmielewskiego. Jako podchorąży żandarmerii pełnił tam obowiązki komendanta posterunku i zastępcy dowódcy plutonu. W VIII 1919 r. wraz ze skierowaniem 3 Dywizji Legionów na front litewsko-białoruski pluton żandarmerii, w którym służył, został podporządkowany Dowództwu Żandarmerii Polowej frontu litewsko-białoruskiego, w którym pełnił funkcję instruktora. W IX 1919 roku został przez majora Engla odkomenderowany do szkoły Żandarmerii Polowej w Wilnie, a po jej ukończeniu 1 XI otrzymał przydział do plutonu żandarmerii przy 8 Dywizji Piechoty dowodzonego przez ppor. Borkowskiego, a później przez ppor. Konstantego Gawlikowskiego, gdzie pełnił funkcję komendanta posterunku. Po odejściu ppor. K. Gawlikowskiego Czownicki był dowódcą plutonu z rozkazu Żandarmerii Polowej przy I Dywizji, a po objęciu dowództwa przez ppor. Gorelewskiego jego zastępcą i referentem śledczym do 10 X 1920 roku. Jako podchorąży żandarmerii był na froncie dowódcą plutonu Żandarmerii Polowej Przyfrontowej przy 6 brygadzie jazdy z rozkazu dowództwa VI Dyonu Żandarmerii Polowej przyfrontowej (15 X 1920 – 15 III 1921) i także po zakończeniu działań wojennych (15 III 1921 – 20 VII 1921). Następnie był zastępcą dowódcy plutonu 6 Dyonu Żandarmerii Wojskowej we Lwowie (21 VII 1921 – 14 II 1922).

Po awansie na podporucznika żandarmerii służył nadal w 6 Dyonie ŻW we Lwowie i pozostawał w dyspozycji dowódcy dyonu (od 18 X 1922 – 31 1923), zaś od 17 XI 1923 już jako porucznik żandarmerii w oddziale szkolnym 7 Dywizjonie ŻW w Poznaniu, był instruktorem, następnie (11 XII 1923 – 20 III 1924) dowódcą plutonu w Kaliszu, pomocnikiem dowódcy plutonu w Poznaniu (23 VIII 1924), przez pewien czas bez przydziału, następnie oficerem ewidencji rezerwowej (od 15 IV 1926). 2 V 1928 został przeniesiony na stanowisko dowódcy plutony ŻW w Gnieźnie, a 6 VII 1929 przydzielony do 8 Dyonu ŻW na stanowisko dowódcy plutonu w Grudziądzu.

W WP odbył następujące kursy: kurs dla podchorążych i chorążych w Centralnej Szkole Podoficerów Piechoty nr 2 (15 II 1922 – 22 II 1922); pięciomiesięczny kurs oficerów żandarmerii (5 III – 5 VIII 1920) w Centralnej Szkole Żandarmerii w Grudziądzu; sześciotygodniowy kurs metodyczno-praktyczny dla oficerów młodszych w Poznaniu (21 V – 8 VII 1924); 4,5 miesięczny kurs w Centralnej Szkole

¹ W ewidencji sporządzonej przez Ekspozyturę Żandarmerii Polowej I Armii, Pluton przy 8 Dywizji piechoty Z. Czownicki podawał, że faktycznie został mianowany 1 V 1915 chorążym, 1 IX 1916 podporucznikiem. Por. CAW I 481C 7499, WBH w Warszawie.

Strzelniczej w Toruniu (15 II do 30 VII 1925); Kurs oświatowy dla oficerów młodszych (25 V 1924 – 7 VII 1924).

Służył w WP jako oficer zawodowy w stopniu porucznika do 1931 roku. W 1931 roku odszedł z wojska i został przypisany do korpusu oficerów żandarmerii, podlegając PKU Poznań miasto i był przewidziany do użycia w czasie wojny. Po odejściu z wojska pracował jako urzędnik w Ubezpieczalni Społecznej w Poznaniu.

Po napaści Niemiec na Polskę w latach 1939–1941 kolejno mieszkał w Warszawie, w latach 1941–1945 w Krakowie i parał się handlem. Od grudnia 1940 roku działał w konspiracji wojskowej SN w Warszawie, zaś po przeprowadzce do Krakowa został szefem wydziału II Wywiadu Komendy OK NOW pod pseudonimem „Walek”. Prowadził rozpoznanie wojskowe, polityczne, gospodarcze i kontrwywiad. Do kierowanego przezeń wydziału spływały informacje z komend terenowych NOW. Każdy żołnierz był zobowiązany meldować swoim przełożonym o wszelkich ważnych spostrzeżeniach. Wydział wywiadu kierowany przez „Walka” zebrane w ten sposób informacje wojskowe segregował pod względem ważności i przysyłał do odpowiedniej komórki KG NOW. Wydział wywiadu krakowskiego NOW rozporządzał własną siecią informatorów, zajmował się również rozpracowywaniem i tropieniem agentów Gestapo przenikających przez cały okres okupacji do środowisk konspiracyjnych, rozpracowujących sztaby komend i żołnierzy NOW. Przykładem tego były masowe aresztowania, które dotknęły organizację w 1940 i 1944 roku. Zbierano też materiały i informacje o osobach współpracujących z Niemcami oraz o takich, które swym zachowaniem narażały na szwank dobre imię Polaka. Wydział posiadał własne archiwum zniszczone pod koniec okupacji.

W okresie scalania NOW z AK wydział wywiadu OK NOW był pierwszym ogniwem podporządkowanym AK, zaś Czownicki, przechodząc do AK, zmienił pseudonim na „Marian”, obejmując funkcję kierownika działu łączności wewnętrznej w Oddziale V – łączności Komendy Okręgu AK Kraków. Pomimo rozwiązania AK w styczniu 1945 roku pozostawał nadal w jej konspiracyjnych strukturach, pełniąc funkcję kierownika komórki wewnętrznej, rozsyłając pocztę i prasę o treści antykomunistycznej i antypaństwowej poprzez łączników do odpowiednich wydziałów AK.

Aresztowany przez WUBP w Krakowie 19 II 1945 roku został osadzony w więzieniu przy ulicy Montelupich. Oskarżony o przestępstwo z art. 1 Dekretu o ochronie Państwa z 30 X 1944 roku, będącego uzupełnieniem Kodeksu Karnego Wojska Polskiego z dnia 23 X 1944 roku, o to, że od 17 I do 19 II 1945 roku brał udział w „tajnym nielegalnym związku pod nazwą Armia Krajowa mającym na celu obalenie demokratycznego ustroju państwa Polskiego”². Był sądzony przez Wojskowy Sąd Okręgu Krakowskiego pod przewodnictwem por. Samuela Habera na rozprawie w więzieniu w Krakowie przy ul. Kamiennej 16 w dniu 18 VI 1945 roku, bez oskarżyciela i obrońcy. Jednak ze względu na to, że Zygmunt Czownicki, zdaniem sądu, w chwili rozpatrywania sprawy przestał być niebezpiecznym dla istniejącego

² Wojskowy Sąd Okręgu Krakowskiego – Potyra Adam i towarzysze, 595/215, IPNKr, s. 4.

porządku prawnego, albowiem był ciężko chory, został uwolniony przez wspomniany Sąd Wojskowy od kary w myśl artykułu 63 KKWP. Jednocześnie został też uniewinniony od oskarżenia o przestępstwo z art.95 KKWP popełnione w dniu 19 lutego 1945 roku, gdy przekazywał wytyczne na okres po rozwiązaniu AK z datą 17 I 1945 roku „nawołujące do osłabienia polskiej władzy państwowej”³. Wyrok był ostateczny i nie podlegał zaskarżeniu.

W zachowanym orzeczeniu Wojskowego Sądu Okręgu Krakowskiego brakuje informacji, że w okresie okupacji był szefem wywiadu w OK NOW i od rozwiązania AK w I 1945 roku był w stopniu kapitana. Możliwe, że zdołał to ukryć i w ten sposób UBP nie wiedziało o jego działalności w konspiracji w okresie okupacji niemieckiej. Aby usunąć się z pola widzenia UB, wkrótce po wyjściu z więzienia wymeldował się z Krakowa 17 X 1947 roku i wyjechał na Ziemię Odzyskane. Mieszkał m.in. w Barnikach Dolnych, pow. Lubań do 1 V 1947, skąd 17 X 1947 przeniósł się do Jeleniej Góry, gdzie zmarł 6 VI 1949 roku.

Zachowała się notatka MBP w Warszawie z 6 II 1950 roku nakazująca ustalić miejsce pobytu i opracować charakterystykę Zygmunta Czownickiego. Departament III Wydział II MBP 24 II 1950 roku zanotował, że Czownicki wymeldował się 17 X 1947 roku do Jeleniej Góry.

Odznaczenia: brązowy Medal za odwagę 1917; Medal pamiątkowy za wojnę 1918–1921; Medal 10-lecia Odzyskania Niepodległości;

Pismo WUBP w Jeleniej Górze z 18 X 1950 r. do Naczelnika Wydz. III WUBP we Wrocławiu, tom 6, 00231/173, IPN w Warszawie, s.274; Wyciąg z raportu dziennego z pracy Wydz. Śledczego WUBP w Gdańsku z dnia 19 I 1950 r., tom 6, 00231/173, IPN w Warszawie, s. 277; Pismo WUBP w Krakowie z 24 II 1950 do Naczelnika Departamentu III MBP w Warszawie, tom 6, 00231/173, IPNW, s.275–277; M. Parzyński, *Pod nazwą Armia Krajowa*, „Gazeta Wyborcza”, 1991, nr 73 (dodatek krakowski); Czownicki Zygmunt, tom 16, 075/28, IPNKr; Czownicki Zygmunt,teczka 23, część 2, 075/29, IPNKr, s.275; Wojskowy Sąd Okręgu Krakowskiego-Potyra Adam i towarzysze, 595/215, IPNKr, s. 1–8; AK Okręg Krakowski kryptonim „Akademia”, tom 32, 075/18, IPNKr; „Rocznik oficerski” 1923, Warszawa 1923, s. 1058; „Rocznik oficerski” 1928, Warszawa 1928, s. 670, 677; „Rocznik oficerski” 1933, Warszawa 1933, s. 360, 995; „Rocznik oficerski rezerw”, Warszawa 1934, s. 360, 995; Akta Miasta Poznania kartoteka ewidencji ludności, Archiwum Narodowe w Poznaniu, karta 1211;

Czownicki Zygmunt, CAW I 481C7499, Wojskowe Biuro Historyczne w Warszawie.

Tomasz Jan Biedroń

³ Tamże, s. 5.